

Research Type: Research Article

Received: 01.11.2020

Accepted: 06.12.2020

LINEAGE-BASED KINSHIP TERMS OF KYRGYZ LANGUAGE

Prof. Dr. Gülzura JUMAKUNOVA¹

Abstract

Kinship terms, as words that express familial relationships, have an important place in the fundamental vocabulary of the Turkish society. Lineage-based kinship is a kind of community grown out of a nuclear family with all its members having blood ties with each other. The kinship system, which is dominant in the Kyrgyz society is the patrilineal kinship based on a single origin kinship system. In the patrilineal kinship system, family members form far more close relationships with the relatives on the father's side, and thus are segregated from the children of female members. The purpose of this article is to assign the significant points of formation and evolution process of Kyrgyz family-kinship terms and to evaluate them in the light of the factors which played an effective role in this process.

Keywords: Kyrgyz language, kinship terms, family-kinship terms, nuclear family, patrilineal kinship system.

¹ Ankara University, Department of Modern Turkish Dialects and Literatures, ORCID ID: 0000-0001-6882-2367, gulzura@gmail.com

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Başvuru: 01.11.2020

Kabul: 06.12.2020

KIRGIZ DİLİNDE SOYA DAYALI AKRABALIK TERİMLERİ

Prof. Dr. Gülzura JUMAKUNOVA²

Öz

Akrabalık terimleri, aile ilişkilerini ifade etmek için kullanılan kelimeler olarak Türk toplumunun temel kelime dağarcığında önemli bir yere sahiptir. Soya dayalı akrabalık, çekirdek aileyle bağlı tüm üyelerinin birbirleriyle kan bağlarının olduğu bir tür topluluktur. Kırgız toplumunda kabul gören akrabalık sistemi tek soylu akrabalık sisteminden gelen babasoylu akrabalığa dayandırılmaktadır. Babasoylu akrabalık sisteminde, aile üyeleri baba akrabalarıyla çok daha yakından ilişkilendirilir ve bu yönüyle soyun kadın üyelerinin çocuklarından ayrı tutulur. Makalenin amacı, Kırgız dilinin soya dayalı akraba terimlerinin oluşum ve evrim sürecinin önemli noktalarına değinmek ve onları bu süreçte etkin bir rol alan faktörler ışığında değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız dili, akrabalık terimleri, soya dayalı akrabalık terimleri, çekirdek aile, babasoylu akrabalık sistemi.

² Ankara Üniversitesi, DTCF, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-6882-2367, gulzura@gmail.com

Giriş

Akrabalık terimleri, birbirleri ile ilişkili akraba kategorileri için kullanılan adlar sistemi olarak Türk toplumunun temel söz varlığında önemli yer tutmaktadır. Kuvvetli soy bilimi kültürüne sahip olan Türk halklarının soyağacında bireylerin birbirleriyle olan akrabalık ilişkileri ve onların tanımlamaları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Akrabalık terimleri toplumsal geleneğin bağlantıları olarak sadece bir adlandırmadan, yani bir simgeleştirmeden ibaret değildir. Akraba terimleri, konuşan ile konuşulanın, seslenen ile seslenilenin belli bir sosyal müesseseye dayalı çok yönlü ilişkilerini içerir. O nedenle akrabalık terimlerine sadece bir dil bilimi objesi değil, antropoloji, tarih, arkeoloji, etnografya, etnoloji gibi birçok sosyal bilimlerin ortak objesi olarak bakıldığında ancak istenilen sonuçlar elde edilebilir. Akrabalık terminolojisinin incelenmesinden söz edildiğinde de sadece bir dil araştırmasından ziyade dil etnografyası ve dil kültürü alanlarını da kapsayan genel bir yaklaşımdan söz etmek yerinde olur.

Akrabalık terimlerinin bu yönü, onu organ adları, hayvan isimleri, temel sayılar, renkler, şahıs zamirleri, Türkçenin asıl fiilleri gibi söz varlığının diğer temel gruplarından ayırır ve onun dışa dönük yani ekstra lengüistik özelliklerini ön plana çıkarır. Başlıca özellikleri olarak şunlar belirtilebilir:

1. Bir akrabalık terimi, konuşanın sosyal konumuna: yaşına, cinsiyetine, konuşulanla akrabalık ilişkisinin türüne göre değişik şekil alabilir. Burada bir ilişkiyi akrabalık terimi olarak tanımlamanın yanında sosyal değerlendirme ve sınıflandırmanın da büyük önemi vardır.
2. Toplumun kendine özgü dünya anlayışı, ahlak ve görgü kuralları, gelenekleri, müsaade ve yasakları akrabalık adı verilen bu sosyal müesseseyi doğrudan doğruya etkiler ve bu da dile yansır. Bu değişiklikler dilin kendi iç imkânlarından da yararlanılarak, kimi zaman dışarıdan da destek alarak veya dışarıya özenerek de yapılır. O nedenle en yakın diller arasında bile akrabalık terimlerinin kullanımı ve tanımlanması açısından belli farklılıklar meydana gelebilir.
3. Akrabalık terimlerinin antropolojide sistematik olarak incelenmeye başladığı 1870'li yıllardan itibaren³ yüz yılı aşkın zaman geçip, genel kuramsal modeller ve özel çözümler açısından bayağı bir yol alınmış olsa bile, antropologlar tarafından tüm toplumlar için

³ Amerikalı etnolog Henry Morgan'ın *Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family* (İnsan Ailesinde Kandaşlık ve Akrabalık Sistemleri) adlı eseri ile teorik temeli atılmıştır.

belirlenen altı temel sistemin sınır ayrımları mutlak surette yapılmış değildir. Değişkenliği ve dışa dönük olması nedeniyle herhangi bir dilin akraba ilişkilerinin terminolojisinin genel bir model içinde bakılması mümkün değildir.

Makalenin amacı, Kırgız Türkçesinin akrabalık terimleri kadrosunu sistemli bir şekilde ortaya koymak, onun oluşum ve gelişim sürecindeki önemli noktalarını bu süreç içinde etkin rol alan faktörler ışığında değerlendirmektir.

Kırgızcanın akrabalık terimleri, Ana Türkçenin akraba ilişkilerini sistemli hale getiren en eski paradigmatları istikrarlı koruması ve günümüzde de aktif şekilde yaşatması ile diğer Türk dillerinden ayırt edilmektedir. Örneğin, diğer dillerde çok ayrıntılı adlandırılmadığı ya da eski adlardan ancak bazılarını koruyabildiği durumlarda Kırgızca eski akrabalık terim kümelerinin çoğunu tam kadro korumaktadır. Söylediklerimizin ispatını Kırgız akrabalık terimlerini kökenbilim alanında sıkça başvurulan şu üç temel grubun *Soya dayalı akrabalık terimleri* çerçevesinde aydınlatmaya çalışacağız.

1. Soya dayalı akrabalık terimleri.
2. Evliliğe dayalı akrabalık terimleri.
3. Sonradan kazanılmış düzmece akrabalık terimleri.

Soya Dayalı Akrabalık Terimleri

Soya dayalı akrabalık, bireyin çekirdek ailesi ve bu çekirdek aile ile kan bağı olan insanlardan oluşan topluluktur. Kırgız toplumunda kabul gören akrabalık sistemi tek soylu akrabalık sisteminden gelen babasoylu akrabalığa dayandırılmaktadır.

Babasoylu akrabalık sisteminde bir erkek veya kadın baba yanlı akrabaları ile bağlantılı bakılır ve kızların çocuklarından ayrı tutulur. Böylece “kuşaklar boyu kalıcılığını sürdüren kendi içsel örgütü ve özgül çıkarları olan bir küme oluşturulur ve bu kümeye babasoylu adı verilir” (Balaman 1982: 5).

Kırgız akrabalık sisteminde çekirdek aile tanımı çok önemlidir, çünkü bu tanım baba soyu için umumî olup, herhangi değişiklik yapılmaksızın soyun geneli için kullanılır (Jumakunova 2014: 55). Çekirdek aile, evliliği yasallaştırılmış bir kadın ve bir erkek ile onların evli olmayan çocuklarından oluşur. Kırgızcada böyle bir ailede potansiyel olarak 15 temel akrabalık terimi (eşanlamlıları hariç) bulunur. (bk. Tablo 1-2).

Tablo 1. Çekirdek Aile

ata	‘baba’
-----	--------

apa/ene	'anne', 'ana'
aga/bayke/ake	'ağabey'
ece	'abla'
karındaş	'kız kardeş'(ağabeye göre)
siñdi	'kız kardeş' (ablaya göre)
ini/üke	'küçük erkek kardeş (cinsiyet gözetmeksizin)
küyöö/er	'koca'
ayal/katın	'karı'
bir tuugan	'kardeş'
uul	'oğul'
kız	'kız'
bala	'çocuk'
böbök	'küçük kardeş'(cinsiyet gözetmeksizin)
üy bülö	'aile'

Tablo 2. Çekirdek Aile Adlarından Türeyen İkilemeler

ata-baba	'ecdat, sülale, soy'
ata-ene	'anne-baba', 'ebeveyn'
aga-ini	'erkek akrabalar', 'ağabey-kardeş'
ece- siñdi	'kadın akrabalar', 'abla -kardeş'
kız-kırkın	'kızlar', 'genç kadınlar'
erdi-kadın	'karı-koca'
katın-erkek	'kadın-erkek'
bala-çaka	'çoluk-çocuk'
bala-bakıra	'çoluk-çocuk', 'ev halkı'

karındaş-uruk	‘uzak-yakın akraba’, ‘soyun tamamı’
bay-baybiçe	‘karı koca’
ene-bala	‘anne çocuk’
ini-karındaştar	‘yaşça küçük akrabalar’

Her dilde olduğu gibi, Kırgız akrabalık sisteminde de çekirdek aile tanımı babasoylu toplumlar için temel olup, başka soy dışı akrabalıkların tanımlanmasında da büyük rolü üstlenir. Örneğin, genelde ayrı terimlerle döndürülen Türk dillerinin akrabalık terminolojisindeki fark, çekirdek aile terimlerinin soy içi ve soy dışı kullanım özelliklerine bağlıdır. Burada alınan kıstas, “öz” ve “yad” yani “soy içi” ve “soy dışı” anlambilim demetidir. Kırgızlarda çekirdek aile terimlerinin herhangi bir değişiklik yapılmaksızın soyun geneli için kullanılmasının nedeni de işte bu kıstaslara bağlıdır. Çünkü Kırgızlarda kuvvetli korunan soy anlayışı, yedi göbek geçmeden evlenmeme yasağı, akraba terimleri ile pekiştirilir. Örneğin, amca çocukları, hatta bütün soy çocukları kardeş sayılırlar ve aynı terimler ile adlandırılırlar.

Tablo 3. Kardeşlerin, Amcanın ve Bütün Soyun Çocuklarının Adlandırılması

Kardeşler		Amcanın ve bütün soyun çocukları	
<i>aga,</i> <i>bayke</i>	‘ağabey’ (küçük kız, erkek kardeşlere göre)	<i>aga,</i> <i>bayke</i>	‘amcanın ve soyun yaşça büyük erkekleri’
<i>ece</i>	‘abla’ (küçük kız, erkek kardeşlere göre)	<i>ece</i>	‘amcanın ve soyun yaşça büyük bütün kızları’, ‘hala’.
<i>karındaş</i>	‘küçük kız kardeş’ (ağabeye göre)	<i>karındaş</i>	‘amcanın ve soyun yaşça küçük bütün kızları’ (amcaya ve soyun yaşça büyük erkeklerine göre).
<i>siñdi</i>	‘küçük kız kardeş’ (ablaya göre)	<i>siñdi</i>	amcanın ve soyun yaşça küçük bütün kızları’ (halaya ve soyun yaşça büyük kızlarına göre).
<i>ini</i>	‘küçük erkek kardeş’	<i>ini</i>	‘amcanın ve soyun yaşça küçük bütün

	(ağabeye göre)		oğlanları'
--	----------------	--	------------

Amca çocukları ve 2-3 nesil geçmiş akraba çocukları için evlilik öngörölmüş Türk toplumlarında akraba terimleri karışiktır. Burada soya dayalı akrabalık terimleri ile evliliğe dayalı akrabalık terimleri iç içe girmiş olur. Oysa Kırgızlarda soy içi evlilik yasak olduğundan bu iki kümede karışıklık meydana gelmez. Babasoylu akrabalık sisteminde nesiller baba taraflı akrabalığa bağlanırlar ve başka bir baba soyuna bağlanan kızların çocuklarından ayrı tutulur. Kızların çocukları baba soyundan gelmedikleri için soy içi terimleri kullanamazlar ve onlar için farklı terimler geliştirilmiştir. Onlarda yaş ya da cins farkı gözetilmez, soy içi terimlerinde olduğu kadar ayrıntılı da isimlendirilmez.

Tablo 4. Soy İçi ve Soy Dışı Adlandırmalar

Kardeşler ve soy içi adlandırmalar		Hala çocukları		Teyze çocukları		Dayı çocukları	
aga, bayke	'ağabey'	ceen	'kuzen ,	bölö	'kuzen'	tayake	'dayı'
ece	'abla'	ceen	'kuzen ,	bölö	'kuzen'	tayece	'teyze'
karında ş	'küçük kız kardeş' (ağabeye göre)	ceen	'kuzen'	bölö	'kuzen'	tayece	'teyze'
siñdi	'küçük kız kardeş' (ablaya göre)	ceen	'kuzen ,	bölö	'kuzen'	tayece	'teyze'
ini	'küçük erkek kardeş' (ablaya ve ağabeye göre)	ceen	'kuzen ,	bölö	'kuzen'	tayake	'dayı'

Ceen. Bütün Türk dillerinde tespit edilen bu terim, Kırgızlarda erkeklere göre sadece öz kızlarının, ablası veya bacısının çocukları için kullanılır. Ayrıca kızlardan olan torunlara ve onların nesillerine de yaş ve cins gözetmeksizin *ceen* denilir. Soy genelinde de soyun bütün kızlarının çocukları için kullanılır. Türkiye Türkçesinde ise *yeğen* cinsiyet gözetmeksizin amca, teyze halaya göre sadece kardeş çocukları için kullanılır.

Eski Türk yazıtlarında da *jegän, jegän çur* şeklinde geçen kelime, yine *ceen* ‘yeğen’ ve *ceençer / ceençor* “kızından olan torunun çocuğu” anlamıyla eski hali tam olarak Kırgızcada (KRS 1965: 285) korunmaktadır. Kökünün eski Türkçe *jek* “yad”, ‘yabancı’dan türediği düşünülmektedir. Eski Türkçedeki *jek* “yabancı” kelimesinin anlamı Kırgızcada *cek-caat* ‘uzak yakın akraba’ ikilemesinde de korunmuştur. İkilemenin ikinci kısmını oluşturan *caat* “yakın, taraftar” sözcüğünde ve *caattaşuu* ‘taraf olmak’, “ayrı grup oluşturmak’ fiilinde görülür. Ayrıca deyim olarak *cek kör-* fiilindeki ‘nefret etmek’, ‘düşman bilmek’ anlamıyla Eski Türkçe ile anlamsal bağımlı koruyor. Dildeki *öz* ‘öz’ ve *özgö* ‘özge’ (yad) zıtlığı Kırgız atasözleri ve destan verileri ile de pekiştiriliyor. Verilerde soy dışı akrabalığın fazla benimsenmediğine ve özden sayılmayacağına kuvvetle vurgu yapılır. Destanlarda soyundan ayrı düşen başkahramanlar eninde sonunda kendi soyuna döner ve ona hizmet eder. Bu, aslında, soyun selametini korumaya yönelik toplumsal bir anlayışın göstergesi olmalı. Örneğin, bebekliğinde dayısına zorunlu olarak evlatlık verilmiş Alp Manas’ın oğlu Semetey, ancak 12 yaşına geldiğinde babasının Manas, kökeninin Kırgız olduğunu öğrenir. Bunu gizlediği ve yabancılara evlatlık verdiği için annesine küser. Tacik tahtının tek varisi olduğuna bakmaz, derhal talan edilmiş yurdu Talas’a dönmeye, dağılmış Kırgız halkını toplamaya koyulur. Benzer kaderi Semetey’in oğlu Seytek de yaşar. Kırgız atasözlerinde de *Ceen el bolboyt, celke ton bolboyt* ‘Yeğenden öz olmaz, ense (derisinden) kürk olmaz’, *Ceen kelgençe ceti böriü kelsin* ‘Yeğenin geleceğine yedi kurt gelse daha iyidir’ tabirleri de kız evlatlarının ve onların nesillerinin yabancılığı üzerine kurulmuştur.

Bölö. Bu terim, farklı baba soylarına tabii olan teyze çocuklarını birbirine yönelik tanımlayan terimdir. Kökeninin “bölmek” fiilinden geldiği iddia edilen yorumların (SİGTY 1988: 294) aksine terim, Moğolcadaki *bül* “teyze çocukları” (MOT 1957: 94) kelimesinden Kırgızcaya aynen ödünçlenmiştir. Bazı araştırmacıların Moğolcadaki *bül* “aile” kelimesi ile ilişkilendirme görüşleri de yersizdir. Çünkü sadece eşesli olan bu eki kelimenin ikisi de Kırgızcada farklı anlamlarda kullanılmaktadır, bk. Kırg. *bülö* “aile”, “aile ferdi” < Moğ. *bül* “aile”, “aile ferdi” (MOT 1957: 93). Türk dillerinden bir tek Kırgızcada görünen *bülö* “aile” kelimesi, Moğolcanın Kırgız akraba terminolojisinin oluşmasındaki büyük payının da açık bir göstergesidir. *Bölö* de teyze çocuklarının karşılıklı tanımlanmasında yaş ve cins farkı gözetmeksizin kullanılır. Kavram, soyun geneline de hitap eder ve aynı şekilde soyun bütün kızlarının çocukları birbirine *bölö* olurlar. Terimlerdeki bunun gibi “soy içi” - “soy dışı” ayrımı “büyük aile”, yani anne tarafından ve baba tarafından olan akrabaların da farklı kümelerde yer almalarına yol açmıştır.

Ata. Baba soylulukta bireyin kimliği baba tarafı ile belirlenir. Bu nedenle bu paradigmanın merkezî ögesi olan *Ata* ‘baba’ kelimesine Kırgız toplum biliminde oldukça yüklenildiği görülür. Bu, belki de *Ata* kelimesinin soy kavramında taşıdığı ağırlığa da bağlı olabilir. Kırgızcadaki soy, ecdat, köken, yurt anlamındaki ikilemelere bakıldığında onların çoğunun *Ata* kelimesiyle yapıldığını görmek mümkün. Örneğin, *ata tek* ‘köken, menşe, soy’, *ata curt* ‘ana vatan’, *ata-baba* ‘ecdat’, *ata-coto* ‘sülale’, ‘cedd’ vs.

Ata kelimesine verilen önem, onun eski Kırgız inancına göre kültleştirilerek Tanrı, hamî, koruyucu, esirgeyen derecelerine kadar yüceltildiğinden, kutsallaştırıldığından da belli oluyor. Örneğin, halen de yaşatılan Kırgız mitolojisine göre bütün hayvanların hamileri, koruyucuları vardır ve onlar *Ata* ismi ile çağırılır: *Çolpon Ata* “koyunun hamisi”, *Kambar Ata* “atın hamisi”, *Oysul Ata* “devenin hamisi”, *Çıçañ Ata* “keçinin hamisi” olarak bilinir. Kutsal sayılan yer, su, göl adlarının *Ata* kelimesiyle yüceltildiği de bunun bir başka kanıtıdır: *Oluya-Ata*, *Kulun-Ata*, *Koçkor-Ata*, *Isık-Ata* vs. şifalı suların, maden ocakların bulunduğu yerlerin adlarıdır. Kırgızcada ‘en üstün, fevkalade, müthiş’ gibi yücelik, ayrıcalık bildiren vasıflar da *bir şeyin atası* tabiri ile verilir. Örneğin, *Sözdün atası* ‘sözün can alıcı noktası’, *Paloonun atasın casayt* ‘Pilavın âlâsını yapar’ vs.

Kırgızcanın *Ata* ve *Baba* kelimelerinin kullanımında Türkiye Türkçesiyle tam bir çaprazlık söz konusudur. *Baba*, Kırgızcada ‘kök, ecdat, başlangıç’ anlamı ile Türkiye Türkçesindeki *ata* kelimesinin tam yerini tutmaktadır. Örneğin, *Babalardan kalgan söz* ‘Atalar sözü’, *Baba Türkçö* ‘Ana/Öz Türkçe’ demektir. Kâşgarlı Mahmud’da *ata*, hem ‘baba’ hem ‘ata’ anlamını içerir (DLT I, 1998: 6). Kırgızca ile Türkiye Türkçesinde akraba kavramlarının kullanımındaki ilginç bir paralelliği, daha doğrusu farklılığı, Kırgızcadaki *ata* ile Türkçedeki *ana* kelimelerinin kullanım özelliklerinden izleyebiliriz. Kırgızcada *ata* ile verilen birçok kavramın Türkçede *ana* ile ifade edildiğini görmek mümkün. Örneğin, *ata meken* – ‘anavatan’, *ata curt* ‘anayurt’. Buradaki fark, ‘en üstün’, ‘faik’ anlamının Kırgızlarda *ata*, Türkiye Türkçesinde ise *ana* kelimesine tanınmasından kaynaklanır. Eski Türkçenin ‘ebeveyn’ anlamında en eski ikilemesi *ög-qañ: ög-qañ qa qadaş küñ qul bir ikintikä qaryşur* ‘ana baba ve kardeşler kavga ederlerse, köle kadın ile erkek köle birbirine girer’ (DTS: 378). Örnekte, ana-baba ve köle kadın-köle ikilemelerinin ikisinde de hep kadın ön plana alındığı görülüyor. Örneklere dayanarak akraba terimleri ikilemelerinde erkeğin ön plana alınması, sonradan gelişen olay olduğu görüşü benimsenebilir.

İsim ikilemelerinde genelde ilk kelime her zaman anlamca önemlidir. Kırgızcada ‘ebeveyn’ anlamındaki *ata-ene* ikilemesinin Türkiye Türkçesinde *ana-baba*, ‘evli çift’ anlamındaki *erdi-katın* Türkiye Türkçesinde *karı-koca* olarak ifade edilmesi, Türkiye toplumunda sanki anaya, hanımlara daha mı fazla önem verilir izlenimini yaratır. Aynı izlenimi deyimlerden, kaba kullanım kalıplarından, tehdit ve sövme sözcüklerinden de görmekteyiz. Birkaç örnek verecek olursak: *anasını ağlatmak – atasın taanıtuu, anası-danası – atası-babası (soyu sopy), anasına avradına sövmek – ata-cotosun kaltırbay söğüş* vs. Türkçede genelde kadın dili olarak bilinen tabirlerden *annem, anneciğim* çocuklara cinsiyetine bakmaksızın kullanılan bir seslenme türüdür⁴. Kırgızcada da benzer durumda kadınlar çocuklarına *ata, atam, atakem* ‘babam’, ‘babacığım’ diye seslenirler. Örneğin, bir Türk annenin: *Gel, anneciğim, gidelim, burası çok sıcak oldu* tabiri, bir Kırgız annenin ağzından: *Kel, ata, keteli, bul cer abdan ısıp ketti* olarak ifade edilir. Türkiye Türkçesinin bu örnekleri, belki, Eski Türkçenin geleneğini koruması olarak da değerlendirilebilir.

Ata sözcüğü babasoylu akrabalık sistemin temel ögesi olarak evliliğe dayalı akrabalık terimlerinin de, düzmece akrabalık terimlerinin de baş ögelerinin oluşturulmasında aktif rol alır. Örneğin, *kayın ata* ‘gelinin ya da damadın babası’, *çoñ ata* ‘baba tarafından dede’, *tay ata* ‘anne tarafından dede’, *ökül ata* ‘vekil ata’, *ayaş ata* ‘arkadaşının babası’ vs. Burada akraba terminolojisi açısından Sarı Uygurca ile Kırgızca arasında ilgi çekici birçok benzerliklerin olduğu her zaman araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Böyle benzerlikleri onların akraba terimlerinden de görmekteyiz. Örneğin, ‘büyük baba’, ‘büyük anne’ terimleri ikisinde de *çoñ ata, çoñ ene* olarak *çoñ* kelimesiyle tanımlanır. Kırgızca ile ortak tarihi paylaşan Kuzey-Doğu ve Kuzey-Batı Türk dillerinde bu kelimeye rastlanmaz. *Çoñ* kelimesi sadece Sarı Uygurca, Lobnor ağzı ve *d’on* olarak Altaycada mevcuttur. Kelimenin kökünün *cong/zong* ‘ağır, tekrar’ anlamındaki Çince bir kelimedenden ödünçlendiği dikkate alınırsa, bu kelimenin ve akraba terimlerinin Kırgızların adı geçen diller ile birlikte yaşadığı bir çevrede ve dönemde geçmiş olduğu kanaatine varılabilir.

Apa kelimesi, ‘anne’ anlamında hem betimleme hem hitap şeklinde kullanılır. *Apa*, Türk dilleri genelinde çok çeşitli anlamlara sahip bir terimdir. Onun, ‘ata’, ‘dede’, ‘nine’, ‘anne’, ‘amca’, ‘hala’, ‘ağabey’, ‘abla’, ‘ebe’ gibi anlamları, Türkçede bir kelimenin ne kadar değişik semantiğe, bir o kadar da yaygın kullanıma sahip olabileceğini göstermesi açısından çok ilginçtir. Kırgız atasözleri ve destanlarında ‘ana’ anlamında *ene* şekline daha çok rastlanması,

⁴ Fakat son zamanlarda bu tür hitap şekli sadece *anneciğim* sözcüğü ile sınırlı kalmayıp bütün akrabalık terimlerine yayıldığı görülüyor.

apa şeklinin yok denilecek kadar az olması, Kırgızcada *apa* teriminin ‘ana’ anlamını kazanmasının nispeten yeni bir hadise olduğu fikrini doğuruyor. Son yüz yıl içinde şehirli Kırgızların yeni neslinin *apa*’yı da bırakıp Rusça *mama* terimini tercih etmeleri, *apa* teriminin ‘büyük anne’ anlamındaki yeni bir eğilime girebileceğine de işaret etmektedir.

Ene kelimesi Kırgızcada ‘ana’ anlamındaki bir diğer terimdir. Tıpkı Türkiye Türkçesinde çağdaş kullanımdaki *anne*’ye göre *ana* daha yüce, daha üstün, edebî bir kullanıma sahip ise, Kırgızcada da *ene* *apa*’ya göre daha kadim, daha yüce ve edebîdir. Örneğin, her iki dilde de *apa tili* ya da *anne dili* denilmez, *ene tili*, *ana dili* denir, *apa sütü* ya da *anne sütü* denmez, *ene sütü*, *ana sütü* denir. Ayrıca *ene* terimi, *ata* terimi ile beraber babasoylu akrabalık terminolojisinin temel öğeleri olarak diğer terim kümelerinin oluşmasına da önemli katkı sağlamıştır: *kayın ene* ‘gelinin ya da damadın annesi’, *çoñ ene* ‘baba tarafından büyük anne’, *tay ene* ‘anneanne’, *ökül ene* ‘vekil anne’, *ayaş ene* ‘arkadaşının annesi’, *kindik ene* ‘göbek anne’ vs.

Aga kelimesi, çekirdek aile kümesinde ‘ağabey’, ‘büyük erkek kardeş’ anlamını tanımlamak için kullanılan önemli bir öğedir. Fakat konuşma ve hitap şekli kuzey ağızlarında *bayke*, güney ağızlarında *ake*’dir. Bazı şivelerde (Isık-Köl), edebî dilde ‘amca’ anlamını taşıyan *aba* teriminin de ‘ağabey’ için kullanıldığı görülür.

Ece edebî dilde ve ağızlarda ‘abla, hala’ anlamında kullanılır. Eskiden de aynı anlamda kullanıldığını Kâşgarlı Mahmud’un ‘Divanü Lugat-it-Türk’ sözlüğünden de öğreniyoruz: *eze* ‘büyük kız kardeş’ (DLT I,1998:90). Bazı bölgelerde (Talas, Çüy, Oş) rastlanan *abice*, *apçe* ‘abla, hala’ şekilleri (*aba+ece*, *apa+ece*) olarak çözümlenebilir. Bu tür yerel kullanımların etimolojisi, onların *aba/apa* kökünden ‘baba’ anlamından geldiğine işaret etmektedir: *abece*, *abice*, *apçe* > (*apa* ‘baba’ + *ece* ‘abla’) ‘babanın ablası’, ‘hala’. Bu vaka, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türk dilleri içinde çok geniş yelpazeye sahip *apa* teriminin ‘baba’ anlamının bir zamanlar Kırgızlar için de geçerli olduğunu gösteriyor. Diğer yandan akraba terimlerinin tematik gruplarının ne kadar dışa dönük, farklı etkileşimlere açık değişken katman olduğunu da kanıtlıyor.

Karındaş kelimesinin semantik evrimine bakılırsa, diğer dillerdeki *kardeş* şekline nazaran en kadim şekli *karın+daş* ‘aynı anne karnında taşınanlar’ olduğu ortaya çıkar. Kaşgarlı Mahmud’a göre de *karındaş* ‘bir anadan doğmuş iki çocuk’ (DLT I, 1998:407). Ayrıca Kırgızcadaki *karındaş-uruk* ikilemesinde de *uruk* ‘soy’ terimi ile anlamdaş kelime olarak ‘soydan gelenlerini tümü’ gibi genel anlam taşıdığından da görülür. Semantik açıdan terimin

Kırgız Türkçesinde üç aşamalı bir daralmaya gittiği düşünülebilir. Önce cins ve yaş belirtmeksizin ‘herhangi kardeşlerden biri’ anlamını taşıırken, daha sonra 1.aşama olarak ‘küçük kardeş’; 2. ‘küçük kız kardeş’; 3.aşamada ise ‘ağabeye göre küçük kız kardeş’ şeklini almış olmalı. Genelde Türkçenin Kuzey-Batı grubunda (Kırgız, Kazak, Karakalpak, Başkurt) korunan bu son anlamı, diğer dillerde ‘akraba’, ‘kuzen’, ‘yeğen’, ‘arkadaş’ anlamlarına kadar genişletilmiştir (Pokrovskaya 1961: 38).

Siñdi. Kuzey-Batı grubunda görülen *karındaş* teriminin ‘ağabeye göre küçük kız kardeş’ son anlamı, beraberinde adı geçen dillerdeki *singl/siñdi* kelimesinin de o şekilde daralmasına yol açmış ve ‘ablaya göre küçük kız kardeş’ anlamının meydana getirmiştir. Bazı araştırmacılar, bu süreci daha çok erkeklerin kendi egolarını tatmin etmek gibi dış etkenlere bağlarlar (SİGTY 1988: 311). Aynı kaynakta etimolojisi *siñ* < (‘sinmek, ‘gizlenmek, saklanmak’) + il olarak verilmektedir. Genel Türkçedeki şekilleri: *singil, signi, siyin*. Sarı Uygurca *signi* ‘ye ise Kırgızca *siñdi*’nin benzememe ses kuralına uğramamış (*siñni* > *siñdi*) bir önceki durumu olarak bakılabilir. *Ece-siñdiler* ‘kardeş ya da soydaş kız akrabalar’ olarak genel anlam da taşımaktadır (Tablo 2).

İni. Türkçenin hemen hemen bütün lehçe, ağızlarında (Türkiye Türkçesi ağızlarında *eni* ‘küçük erkek kardeş’ şeklinde) görülür. Kırgızcanın güney ağızlarında *üke/ükö*, bazı kuzey şivelerinde *böbök* biçimleri ile bilinen bu terim, cins ayrımı yapılmaksızın hem ablaya hem ağabeye göre kullanılır. Birçok akraba terimlerinde olduğu gibi Kırgızca, XI. yüzyıl Türkçesinin abidesi Divanü Lûgat-it-Türk’ün I. cildindeki *ini* “yaşça küçük kardeş” (DLT I, 1998: 93) örneğini aynen koruyorsa, III. cildindeki “kocanın küçük erkek kardaşı” olarak *kayni* > *kayın+ini* gibi *kayın* paradigmatic elementi ekleyen anlamını da kendinde barındırıyor.

Kırgızcada kardeş ve aynı soydan olan yaşça küçük erkekleri tanımlayıcı görevinin yanında, sınıflandırma görevinin de olması, onun yaşça küçük bütün erkeklere hitap şekli olarak kullanılmasını da mümkün kılmaktadır. Tıpkı Türkiye Türkçesindeki çok yaygın kullanılan *kardeşim* hitabı gibi. İkilemeleri olarak, *aga-ini* ‘ağabey-kardeş’, ‘soydaşlar’, aynı anlama sahip *agayın* ise bu ikilemenin kaynaşmış şeklidir (*agayın* < *aga-ini*), *ini-karındaştar* ‘kendinden küçük soydaş akrabalar’ gibi türleri mevcuttur. (Tablo 2).

Ayal ‘karı, eş’ anlamında Kırgızcaya Arapçadan geçmiş bu kelime çekirdek ailenin aynı anlam ile kullanılan 20 teriminin en yaygın olanıdır. Eşanlamlı *katın* kelimesi Orhun yazıtlarında ilk rastlanan ‘kağan eşi, kraliçe’ gibi yüksek unvan anlamından çağdaş

Kırgızcada ‘avrat’ gibi en kaba anlamına kadar gerilemiş durumda. Kırgız atasözlerinde ve eski kullanımında *ebçi* ‘evin hanımı’ anlamı korunmuştur. Örneğin, Kırgız keçe evi *boz üy*’ün başköşeden sağ tarafı *ebçi*, sol tarafı *er* tarafı olarak adlandırılır. Ebçi tarafında kadın kısmına ait eşyalar yer alır, ev meclislerinde de evin hanımı o tarafta oturuyordu. Bu gruba ait ve yalnızca Kırgızcada korunan *urgaaçı* ‘dişi’ kelimesi etimolojik açıdan *ur* ‘döl’, *uruk* ‘soy’ anlamlarından gelen en kadim şekli olmalıdır. Grubun Arapçadan geçmiş *ayal* <Ar. iyal, *zayıp* <Ar. zaifa ‘zayıf’, Farsçadan geçmiş *cubay* <Fars. cuft ‘çift’, *car* < Fars. yaar ‘yâr’ terimleri dışında bütün diğer üyeleri öz Türkçe kelimelerdir. (Tablo 4-5).

Tablo 4. ‘Karı’ Anlamındaki Terimler

ayal	‘eş’ < Ar. ‘iyal
katın	‘karı, avrat’ < Esk.T. katun ‘kraliçe, kağan eşi’
cubay	‘eşler, çift’ < Fars. cuft ‘çift’
tügöy	‘eşlerden her biri, çift’
coldoş	‘hayat arkadaşı’
teng	‘denk, eş’
car	‘yar’ < Fars. yaar ‘yâr’
baybiçe	‘evin hanımı (diğer karılar varsa)’, ‘büyük hanım’
tokol	‘küçük hanım (büyük hanım varsa)’, ‘gözde’
zayıp	‘zevce, kadın,karı’ <Ar. zaifa ‘zayıf’
epçi	‘karı, kadın’ < eb+çi
urgaaçı	‘dişi’, ‘kadın kısmı’
üydögü	‘evdeki’, ‘ev hanımı’
baldardin enesi	‘çocukların annesi’
kelin	‘gelin’
koluktu	‘nişanlı kız’, ‘genç evli bayan’
kelinçek	‘genç evli bayan’
künü	‘kuma’ Esk. T. ‘kıskanç, kocası başka kadınla evlenen’

kündöş	‘kuma’ < gün+ daş
künülöş	‘kuma’ < günü+laş

Tablo 5. ‘Karı’ Anlamındaki Terimlerden Türeyen İkilemeler

abısın-acın	‘eltiler’ < Mog. avsan acın ‘eltiler’
katın-kalaç	‘kadın kısmı’
kelin-kesek	‘genç kadınlar’
kız-kelin	‘genç kızlar, gelinler’
kız-kırkın	‘kızlar-cariyeler’
ceñe-celpi	‘yakın akraba hanımları, yengeler’

Küyöö ‘koca’ anlamında. Günümüz Türk lehçelerinde daha çok ‘damat, evlenmekte olan erkek, güvey’ anlamlarında ve değişik şekillerde görülen *küyöö* kelimesi ‘koca’ kavramını karşılayan kelimelerin en sık kullanılanıdır. Yenisey yazıtlarındaki ilk *küdagü* ‘kızın veya kız kardeşin eşi’ (E 3-6) anlamı sonradan ‘evlenmekte olan genç’, ‘damat’ anlamını da kazanmıştır (SIGTY 1988: 297). Etimolojisi henüz netleşmemiş olduğu belirtilen terimin kökü küy/küd köklerine dayandırılmıştır (SIGTY 1988: 298). Yapılan bazı etimolojilere göre (G. Doerfer, R. Dankloff) kelimenin *küde* ‘evlenmek’+gü, diğer bir etimolojiye göre de (A. İnan) *küde* ‘gütmek’+gü ‘gütmüş olan’ olarak tahmin edilmiştir. Bizim fikrimizce, *küyöö* kelimesinin kökü Kırgızcada ve Türk dillerinin birçoğunda rastlanan *küy-* 1) ‘yanmak’, ‘alevlenmek’, ‘tutuşmak’. 2) ‘esirgemek’, ‘himaye etmek’, ‘korumak’ gibi çok anlamlı fiile + -gü ekinin getirilmesi ile oluşmuş olmalı. Çağdaş Kırgızcada iki anlamı da aktif olan bu fiilin: *küy-+-eğu > küyöwü > küyöö* yoluyla hem semantik hem yapısal olarak *küyöö*’nün kökü olmaya gayet elverişlidir. Örneğin, Kırgızcada *küydüm* ve *süydüm* ‘sevdim’ anlamında eş anlamlı kelimelerdir. *Küygön* 1) ‘aşk türküsü’; 2) ‘esirgeyen’, ‘himaye eden’, ‘koruyan’ (kimse). Kırgızcada kimsesiz kişilere *küygönü/küyörü* *cok* ‘bakanı, esirgeyeni yok’ derler. Demek, terimin gelişmesinde *küyöö bala* ‘damat’ evlendiği kızın hem sevdiği hem de esirgeyicisi, koruyucusu olacağı önemli olmuştur. Araştırmada *küyöö* ‘koca’ kelimesinin Kırgızcada eş anlamlı 19 terimi bulunmuştur. Bunlardan 10u cins ayrımı yapılmaksızın eşlerin her ikisi için de kullanılan genel isimlerdir. Grubun Farsçadan geçmiş olan *cubay* < Fars. *cuft* ‘çift’, *car* < Fars. *yaar* ‘sevgili’, ‘yâr’, *mirza* < Fars. *Mirza* ‘efendi’ dışındaki bütün kelimeleri Türkçe kökenlidir. (Tablo 6).

Tablo 6. ‘Koca’ Anlamındaki Terimler

küyöö	‘koca’, ‘eş’
er	‘koca’
çal (kaba)	‘yaşlı koca’, ‘moruk’(argo)
erkek	‘koca’, ‘eş’, ‘erkek’
bay	‘koca’ ‘bey’, ‘efendi’
abişka	‘yaşlı koca’, ‘ihtiyar’
üy eesi	‘evin reisi’ < üy ‘ev’, eesi ‘sahibi’
baldardın atası	‘çocukların babası’
mırza	‘bey’, ‘efendi’, ‘koca’< Fars. mirza ‘efendi’
üydöğü	‘evdeki’
coldoş	‘hayat arkadaşı’
ömürlöş	‘hayat arkadaşı’
ömürlük car	‘hayat arkadaşı’ < Fars. yaar ‘sevgili’
teng	‘eş’
eş	‘eş’
cubay	‘eş’< Fars. cuft ‘çift’
tügöy	‘eş’, ‘çift’
car	‘yar’ < Fars. yaar ‘sevgili’
küç küyöö	‘iç güvey’< küç ‘güç’ küyöö ‘güvey’

Bala. Çekirdek ailenin en kalabalık grubunu ‘*evlat*’ anlamındaki terimler kümesi oluşturuyor. Gruba çekirdek ailenin dikey devamı niteliğindeki ‘çocuk’, ‘torun’, ‘torun çocuğu’, ‘torun torunu’ anlamındaki kelimeler de eklenince toplamda 23 terimle temsil edilen kalabalık bir grup oluşuyor. Grubun en yaygın ögesi, hem ikilemeler hem birleşik kelimeler yapımında sıkça kullanılan **bala** ‘çocuk’ kelimesidir. (Tablo 7). Somut anlam taşımayan, hatta hayvan

yavruları için de kullanılan *bala* kelimesi, önüne değişik tanımlar getirilerek somutlaştırılır: *erkek bala* ‘oğlan çocuğu’, *kız bala* ‘kız çocuğu’, *asırandı bala* ‘evlatlık çocuk’, *öğöy bala* ‘üvey çocuk’, *küyöö bala* ‘damat’, *cetim bala* ‘yetim çocuk’, *ökül bala* ‘vekil oğul’⁵ vs. Genelde Türkçe kelimelerden oluşan grubun Arapçadan geçme *ökül* < *vekîl*, Farsçadan geçme *tukum* < Fars. *tuhm* ‘tohum’, *perzent* < Fars. *farzand* ‘evlat’, Mogolcadan geçme *asırandı* < Moğ. *asrah* ‘bakmak, himaye etmek’ gibi ödünçlemeleri vardır. Ayrıca *boto* ‘deve yavrusu’ *kulun* ‘tay’, *tuyak* ‘toynak’ kelimelerine “çocuk”, “evlat”, “nesil” gibi metaforik anlamlar da kazandırılarak terimin kavramsal sahası genişletilmiştir. (Tablo 7-8).

Tablo 7. ‘Evlat’, ‘Çocuk’ Anlamındaki Terimler

bala	‘çocuk, yavru’
erkek bala	‘erkek çocuk’
kız bala	‘kız çocuğu’
uul	‘oğul’, ‘oğlan’, ‘erkek evlat’
kız	‘kız evlat’
tukum	‘nesil’, ‘soyun devamı’, ‘evlat’, ‘tohum’ < Fars. <i>tuhm</i> ‘tohum’
perzent	‘çocuk’, ‘evlat’ < Fars. <i>farzand</i> ‘evlat’
çürpö	‘çocuk’, ‘yavru’
boto <i>mec.</i>	‘çocuk’, ‘yavru’ < <i>boto</i> ‘deve yavrusu’
böpö	‘çocuk’, ‘bebek’
kulun	‘evlatlık’ < <i>kulun</i> ‘tay, at yavrusu’
tuyak	‘soy devamı’, ‘nesil’ < ‘toynak’
öğöy bala	‘evlatlık’, ‘üvey çocuk’
ceen kız	‘kız evladın kızı’
asırandı bala	‘evlatlık’ < Moğ. <i>asrah</i> ‘bakmak, himaye etmek’+ındı
küyöö bala	‘damat’, ‘evlenmekte olan genç(düğünde)’

⁵ *Ökül bala* ‘yeni evli gençlere damat ailesi tarafından tayin edilen vekil oğul. Bu aile, uzakta kalan kızın anne babası adına vekillik yapması için nikah sırasında seçilir. Konu, ayrıntılı olarak “Sonradan kazanılmış düzmece akrabalık terimleri” bölümünde ele alınacaktır.

nebere	‘torun (oğulun çocuğu)’
ceen	‘torun (kızın çocuğu)’, ‘kız kardeşlerin çocuğu’
çöbüro	‘torunun çocuğu’
ceençer	‘kız torunun çocuğu’
ceençoro	‘kız torunun çocuğu’
kıyırçık	‘torunun torunu’
bolokçot	‘torunun torunu’

Tablo 8. ‘Evlat’ Anamlı Terimlerden Türeyen İkilemeler

bala-bakıra	‘çoluk-çocuk’
bala-çaka	‘çoluk-çocuk’
katın-bala	‘çoluk-çocuk’
bala-boto	‘evlatlar’
uul-kız	‘oğul-kızlar’
kız-kırkın	‘kızlar’, ‘cariyeler’
nebere-çöbörö	‘torun torba’, ‘torun tombalak’.

Üy bülö ‘aile’. Kırgızcada çekirdek aile terminolojisi onun genel ismi olan *üy bülö*, terimi ile birleştirilir. *Bülö*, Moğolcadan geçen Kırgız akrabalık terimlerinin genel isimlerinden biridir. Kırgızca *üy* kelimesi ile birlikte ‘aile, aile ferdi’, ‘ev halkı’ anlamını kazanan bu kelime, Moğolcada da *bül* olarak aynı anlamı taşımaktadır. Kelimenin sadece Kırgızcada korunmuş olması, bazı araştırmacıları *bülö* ‘nün, Kuzey Batı ve Kuzey Doğu Türk dillerinde de yaygın olan bir diğer Moğolca terim *bölö* ‘teyze çocukları’ndan Kırgızca esasında genelleştirilmiş olabileceğini sanmalarına yol açmıştır (SİGTY 1988: 294). Aslında, bu iki kelime Kırgızcaya Moğolcanın eş sesli iki farklı kelimesinden aynen geçmiştir, karşılaştıralım: Moğ. *bül* I ‘aile fertleri’, ‘aile’. *bül* II ‘teyze çocukları’ (MOT 1957: 94). Bu vesileyle etimolojisinin de sanıldığı gibi *bölmek* fiili ile ilgisinin olmadığı da ortaya çıkıyor.

Sonuç

Makalede Kırgız akrabalık terimler sisteminin en kalabalık, aynı zamanda da onun temel kıstaslarını oluşturan grup olan soya dayalı akrabalık terimlerinin tetkiki yapılmıştır. Babasoylu akrabalık ilişkiler esasında kurulan soya dayalı akrabalık terimleri, yalnızca kendi sınırlarını belirlemekte kalmayıp, Kırgız akrabalık terminolojisinin diğer evliliğe dayalı akrabalık terimleri ile sonradan edinilmiş düzmece akrabalık terimleri gibi soy dışı oluşumların sınıflandırılmasında, kendisiyle bağlantılı bir biçimde sistemleştirmesinde ve adlandırılmasında belirleyici rol üstelendiği görülmüştür.

Babasoylu Kırgız akrabalık terminolojisinin oluşturulmasında temel kıstas, ‘öz’ ve ‘yad’ yani ‘kendi soyundan’ ya da ‘soyun dışından’ anlam birim şeması üzerinden geliştirilmiştir. Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arası akrabalık terminolojisinde görülen birçok belirgin farklılık işte bu husustan kaynaklanır. Bu anlamda, Kırgızca Eski Türkçede görülen akrabalık terimler paradigmasını en iyi şekilde koruyan dil olarak değerlendirilebilir. Kırgızcanın soya dayalı akrabalık terimlerinin çoğunun Eski Türk yazıtlarında ve Kaşkarlı Mahmud’un “Divanü Lûgat-it-Türk” sözlüğündeki örnekleri hem semantik hem şekil yönünden aynen korunması bunun kanıtıdır. Etimolojik açıdan bakıldığında, adı geçen grubu oluşturan terimlerin genellikle Türkçe kökenli olduğu, ancak az sayıda Moğolca, Arapça ve Farsça ödünçlemeler ile temsil edildiği tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- Acıpayamlı, O. (1978). *Halkbilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Balaman, A.R. (1982). *Evlilik, Akrabalık ve Türleri*. İzmir: İleri Kitap Yay.
- Develioğlu, F., (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DLT (1999). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. C. I-II-III-IV, Çev. Besim Atalay. Ankara: TTK Basımevi.
- DTS (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad: Nauka.
- Jumakunova, G. (2014). "Socio-Cultural Identity of Kinship Terms of the Kyrgyz Languages". *International Journal of Central Asian Studies*. Ed. Choi Han-Woo. Korea University of International Studies. 18: 51-67.
- KRS (1965). Yudahin, K.K. *Kirgizsko-Russkiy Slovar*. Moskva: İzdatel'stvo. Sovetskoy Entsiklopedii.
- MOT (1957). *Mongol Oros Tol*. Moskva: Gosudarstvennoye İzdatel'stvo. İnostrannih i Natsional'nih Slovaryey.
- Ozankaya, Ö. (1975). *Toplumbilimler Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Özder, M.A. (1981). *Türk Halk Biliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ziya Gökalp Derneği Yay.
- Pokrovskaya, L.A. (1961). "Terminı Rodstva v Tyurkskih Yazıkah". *İstoriçeskoye Razvitiye Leksiki Tyurkskih Yazıkov*. Moskva.
- SİGTY (1988). *Sravnitel'no-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov*. Moskva: Nauka.
- Türkçe Sözlük*. (1988). Ankara: TDK Yay.
- Yong-Söng Li (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg.